

МУШЕНОК В. В.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
(Державний торговельно-економічний
університет)

СИТНІЧЕНКО О. М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення
безпеки бізнесу
(Державний торговельно-економічний
університет)

УДК 342.951:351.71(477)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.2.25>

ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЇХ ВЧИНЕННЯ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті досліджено правопорушення в сфері економіки як негативне суспільно-правове явище дійсності, яке формується в умовах ринкової економіки. З'ясовано сутність поняття економічні правопорушення та наголошено, що безпосереднім об'єктом таких протиправних посягань є економічні відносини та відносини управління в цій сфері. Одним із найпоширеніших видів економічних правопорушень визначено адміністративні проступки. Аналіз сутності, змісту та детермінантів правопорушень у сфері економіки за змістом глави 12 КУпАП забезпечив визначення характерних ознак, причин та умов вчинення адміністративних проступків. Як засіб державної нормативно-правової протидії вчиненню правопорушень, розглянуто теоретико-правові основи юридичної відповідальності, яка у сфері економіки застосовується за наслідками вчинення порушення правил поведінки у сфері підприємництва. Адміністративна відповідальність являє собою специфічне реагування держави на адміністративне правопорушення, що полягає у застосуванні уповноваженим органом або посадовою особою передбаченого законодавством стягнення до суб'єкта правопорушення. На підставі аналізу глави 12 КУпАП деталізовано групи видів підприємницької діяльності як середовища вчинення адміністративних проступків (банківська, фінансова, торговельна діяльність, оподаткування, загальнообов'язкове соціальне страхування тощо). Запропоновано нову редакцію глави 12 «Адміністративні правопорушення в галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, в галузі фінансів і підприємницькій діяльності» КУпАП, сформулювавши її назву «Адміністративні проступки у сфері організації та здійснення підприємницької діяльності», що більше відповідає сучасному контексту реалізації та суб'єктивному складу економічних відносин в Україні.

Ключові слова: адміністративний проступок, економічна діяльність, нормативно-правове регулювання, підприємництво, сучасна адміністративно-правова парадигма, юридична відповідальність.

Mushenok V. V., Sytnichenko O. M. Offenses and responsibility for their commission in the sphere of economic activity

The article examines the offense in the field of economy as a negative socio-legal phenomenon of reality, which is formed in the conditions of a market economy. The essence of the concept of economic offenses is clarified and it is emphasized that the direct object of such illegal encroachments are economic relations and management relations in this area. One of the most common types of economic offenses is defined as administrative misdemeanors. The analysis of the essence, content and determinants of offenses in the field of economy according to the content of Chapter 12 of the Code of Administrative Offenses provided for the identification of characteristic features, reasons and conditions for committing administrative offenses. As a means of state regulatory and legal counteraction to the commission of offenses, the theoretical and legal foundations of legal responsibility, which is applied in the field of economics as a result of committing a violation of the rules of conduct in the field of entrepreneurship, are considered. Administrative responsibility is a specific response of the state to an administrative offense, which consists in the application by an authorized body or an official of the penalty provided by law to the subject of the offense. On the basis of the analysis of Chapter 12 of the Code of Administrative Offenses, the groups of types of business activity as the environment for committing administrative offenses (banking, financial, trade activities, taxation, mandatory social insurance, etc.) are detailed. A new version of Chapter 12 «Administrative offenses in the field of trade, public catering, services, in the field of finance and business activity» of the Code of Administrative Offenses was proposed, formulating its name «Administrative offenses in the field of organization and implementation of business activity», which is more in line with the modern context of implementation and sub objective composition of economic relations in Ukraine.

Key words: *administrative offense, economic activity, normative and legal regulation, entrepreneurship, modern administrative and legal paradigm, legal responsibility.*

Вступ. Закріплений в Конституції України ідеал громадянського суспільства в нашій демократичній, правовій, соціальній державі забезпечує індивідуальну свободу, політичний, економічний та ідеологічний плюралізм. Реалізація конституційних приписів у реальному суспільному бутті кожної держави значною мірою залежить від усунення загроз соціальній безпеці. Однією з таких найнебезпечніших загроз є неправомірна діяльність (правопорушення) у сфері економічних відносин у державі з боку різних учасників таких відносин. Виникнення зловживань у сфері економіки, на нашу думку, започаткувалося в епоху трансформації адміністративно-командної системи управління економічними процесами та формування нової системи економічних відносин з мінімальною участю держави. Однією з ключових причин такого стану справ стало неефективне юридичне забезпечення реформ початкового періоду українського державотворення та панування правового нігілізму у суспільстві. Переоцінка можливостей ринкових регуляторних механізмів та неналежного правового регулювання процесів переходу від державної до ринкової економіки, що ґрунтується на багатоманітності та рівності різних форм власності, вільному підприємництві та конкуренції, призвела до формування у багатьох суб'єктів ринкового середовища спокуси до неправомірного ведення підприємницької діяльності. Реакція держави на подібний стан справ проявляється у формуванні покарання за вчинене правопорушення засобами державного примусу – притягнення правопорушника у сфері економічних відносин до юридичної відповідальності.

Аналіз широкого кола питань досліджуваного нами правового інституту зустрічається у наукових працях таких фахівців як В. Авер'янов, Р. Банк, А. Берлач, Ю. Битяк, В. Галунько, Т. Гуржій, П. Діхтієвський, Ю. Крегул, О. Кузьменко, Т. Коломоєць В. Курило, В. Мушенюк, Є. Невмержицький, О. Ситніченко, В. Хромей, Ф. Шульженко та інших.

За початковий період формування національної правової системи створено ряд наукових праць, які містять основи наукових знань про юридичну відповідальність та систематизований виклад механізму притягнення до адміністративної відповідальності за адміністративні проступки у сфері економіки [1–6]. Проте, на нашу думку, потребує подальшого удосконалення теоретико-правова конструкція засобів, методів та способів притягнення правопорушників до юридичної відповідальності, як сучасної реакції суспільства на вчинювані правопорушення у сфері економічної діяльності. Все це спонукає авторів даної статті до наукового дослідження означеної проблематики та демонстрації власних думок з цього приводу.

Постановка завдання. Правопорушення є постійним явищем суспільної дійсності, оскільки мають місце не лише в умовах функціонування суб'єктів в побудованій ринковій економіці, а і є атрибутом також економічних систем, з високим рівнем посилення втручання держави в економічне та політичне життя суспільства. Враховуючи це, нами вбачається за доцільне акцентувати увагу суспільства, державних контролюючих органів, окремих громадян нашої держави на необхідність забезпечення адекватної відповіді на вчинення адміністративних проступків у процесі здійснення підприємницької діяльності. Необхідно деформулювати неправомірну поведінку суб'єктів таких суспільно-економічних відносин, з метою мінімізації системного характеру неправомірної діяльності в економічній сфері, основним наслідком якої є ненадходження коштів до державного та місцевих бюджетів нашої країни, а також інших суспільних негативів.

Виходячи з викладеного вище, метою даного дослідження є здійснення теоретико-правового аналізу правопорушення як суспільно-негативного прояву та відносин державного регулювання застосування заходів юридичної відповідальності за їх вчинення. На підставі здійсненого дослідження планується надати пропозиції щодо удосконалення шляхом осучаснення нормативно-правових засад притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення правопорушення у сфері економічної діяльності.

Результати дослідження. Історичний аналіз формування української державності та її суспільно-економічних та політичних відносин дає підстави зазначити, що на початковому етапі формування основних засад регулювання ринкової економіки, коли відбувалося руйнування механізмів жорсткого регулювання економічної діяльності в умовах відсутності належного правового урегулювання цих процесів, відбулося значне збільшення зловживань в економічній сфері.

Серед таких негативних процесів дослідники особливо виокремлюють «накопичення первісного капіталу, поширення корупції, бюрократизація державного апарату та віддалення його від проблем та інтересів населення, а також формування особливої верстви суспільства, яка, використовуючи нагромаджені у процесі зміни форм власності грошові та матеріальні ресурси, входить до еліти політикуму країни, здійснює розподіл сфер впливу, сприяє створенню тіньових економік та незаконних фінансових потоків тощо» [4, с. 44].

Дослідження досвіду протидії економічним правопорушенням у ряді зарубіжних країн, дає підстави зазначити, що система організаційно-правових заходів із боротьби з такими правопорушеннями, які супроводжують процеси формування ринкових відносин, «охоплюється поняттям «забезпечення економічної безпеки», а її змістом є захист законних економічних інтересів держави, суб'єктів підприємництва, громадських об'єднань та окремих громадян через попередження, припинення та розкриття правопорушень у сфері економіки» [5, с. 94].

З'ясовуючи сутність поняття «економічні правопорушення» необхідно мати на увазі, що вони мають місце в сфері економіки, безпосереднім об'єктом протиправних посягань є економічні відносини, а також відносини управління в цій сфері, які охороняються законом. Виходячи з цього зазначимо, що одним із найпоширеніших видів економічних правопорушень є адміністративні проступки у сфері економіки. Загальне тлумачення категорії «адміністративне правопорушення чи проступок» яке у сучасній адміністративно-правовій науці визнається як «протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка

посягає на державний або громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законодавством передбачено адміністративну відповідальність» [6, с. 56].

У контексті здійснення теоретико-правової характеристики адміністративного правопорушення у сфері економічної діяльності зазначимо, що такий суспільно негативний феномен має як загальні юридичні ознаки (протиправність, винність і відповідальність (адміністративне стягнення)), так і притаманні тільки йому юридичні ознаки. До проступків у сфері економіки необхідно віднести такі, відповідальність за які передбачена главою 12 «Адміністративні правопорушення в галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, в галузі фінансів і підприємницькій діяльності» Кодексу України про адміністративні правопорушення (надалі – КУпАП) [7], а також рядом нормативно-правових актів, якими внесені зміни та доповнення до КУпАП, наприклад Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення адміністративної відповідальності за незаконну торгівлю пальним» від 06.10.2022 р. 2657-IX [8].

Ґрунтовний аналіз сутності, змісту та детермінантів правопорушень у сфері економіки за змістом вказаної вище глави КУпАП дає підстави визначити характерні ознаки таких проступків та причини і умови їх вчинення.

Характерними ознаками проступків у сфері економічної діяльності вважаємо наявність:

- спеціального суб'єкта (суб'єкти підприємницької діяльності, посадові особи юридичних осіб (банків та інших фінансово-кредитних установ, підприємств установ і організацій різних організаційно-правових форм та форм власності);
- навмисної вини, ознакою якої є корисливий мотив або інша особиста зацікавленість, дія або бездіяльність суб'єкта.

Основні причини та умовами вчинення проступків у сфері економічної діяльності нами розподіляються на дві групи: загальні та специфічні. Зокрема, до загальних відносимо:

- особливості самого змісту економічних відносин у державному механізмі, що містить можливості правомірної діяльності, а також сприяє вчиненню проступків;
- деформації фінансово-економічної системи: невідповідність товарних та фінансово-кредитних відносин, постійне зростання бюджетного дефіциту, інфляційні процеси, ухилення від сплати податків тощо;
- корупційна поведінка посадових осіб органів державного управління, місцевого самоврядування, державних контролюючих органів;
- некомпетентне втручання представників державних структур у економічну діяльність суб'єктів підприємництва, прийняття необґрунтованих, безпідставних рішень, створення умов для задоволення особистих та корпоративних корисливих інтересів;
- відставання законотворчого процесу від темпів суспільно-економічного процесу розвитку, відсутність належного правового регулювання суспільно-економічних відносин, неефективне юридичне забезпечення соціально-економічних реформ в економічній сфері тощо.

Специфічні чинники правопорушень у сфері економіки безпосередньо пов'язані з економічною політикою, організаційними, правовими та практичними заходами, що здійснюються органами виконавчої влади у процесі формування орієнтованого на європейські цінності вітчизняного ринкового середовища. Серед специфічних чинників, які спричиняють до збільшення економічних правопорушень, появи їх нових видів, слід назвати:

- процеси реформування основних секторів вітчизняної економіки (сільське господарство, електроенергетика, машинобудування тощо);
- зменшення кількості суб'єктів матеріального виробництва та збільшення посередницьких торговельних структур;
- неадекватна цінова політика, порушення порядку ціноутворення з метою отримання надприбутку;
- порушення норм та приписів антимонопольного законодавства;
- недосконалість державної податкової та митної політики;

- системне невиконання договірних зобов'язань між суб'єктами вітчизняного підприємництва та відсутність адекватного реагування на них з боку судової системи;
- неналежне вирішення питань щодо розвитку законодавства, що регулює відносини власності, господарювання та фінансів тощо.

Зазначені вище чинники економічних правопорушень є найсерйознішими загрозами соціальній безпеці суспільства. Вони стимулюють збільшення традиційних правопорушень у сфері економіки, а також обумовили появу нових їх видів. На стан та динаміку адміністративних правопорушень у сфері економічної діяльності найсуттєвіше впливає законодавча і організаційна неврегульованість економічних процесів. Численні зміни і доповнення, які систематично вносилися у ці нормативні акти, створювали ще більший простір для зловживань [9, с. 114].

Державою, як уповноваженим інститутом суспільства, робляться спроби впливу на забезпечення правомірності суспільних відносин через застосування заходів юридичної відповідальності, як одного з видів соціальної відповідальності, який має чітку формальну визначеність у загальнообов'язкових правових нормах. Зазначений вплив держави на суспільні відносини має публічний характер, постає як примус держави до виконання правових норм, і пов'язаний з такими обмеженнями для осіб, які визнані винними у порушенні приписів права.

Підставами настання юридичної відповідальності є: 1) наявність факту правопорушення; 2) наявність норми права, яка забороняє таку поведінку та встановлює відповідні санкції за порушення цієї норми; 3) відсутність законних підстав для звільнення правопорушника від відповідальності; 4) наявність рішення (правозастосовчого акта) уповноваженого органу. Тільки за наявності зазначених підстав, у порядку, встановленому процесуальним законодавством, настає юридична відповідальність правопорушника перед суспільством (державою), яка носить публічний характер [2, с. 107].

Розглянувши теоретико-правові основи юридичної відповідальності зазначимо, що у сфері економіки вона застосовується за наслідками вчинення порушення загальнообов'язкових правил поведінки у сфері підприємництва (господарювання), які мають нормативно встановлений характер. Такі відносини, зокрема, регулюються нормами адміністративного законодавства, а сама адміністративна відповідальність являє собою специфічне реагування держави на адміністративне правопорушення, що полягає у застосуванні уповноваженим органом або посадовою особою передбаченого законодавством стягнення до суб'єкта правопорушення.

Адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері економіки характеризується застосуванням адміністративного примусу в формах: адміністративного попередження, припинення проступків, адміністративного стягнення та має такі ж основні ознаки як і юридична відповідальність, проте їй притаманні також похідні ознаки, які відрізняють цей вид відповідальності від інших:

- підставою адміністративної відповідальності є адміністративне правопорушення та порушення норм інших галузей права у випадках, прямо передбачених законодавством;
- вона полягає у застосуванні до правопорушників адміністративних стягнень, які є мірою відповідальності;
- право притягнення до адміністративної відповідальності надано цілому ряду державних органів та їх посадових осіб;
- законодавством встановлено особливий порядок притягнення до адміністративної відповідальності;
- цей вид юридичної відповідальності врегульований нормами адміністративного права, які містять перелік видів адміністративних стягнень, а також органів, уповноважених їх застосовувати [3, с. 99].

На підставі аналізу змісту глави 12 «Адміністративні правопорушення в галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, в галузі фінансів і підприємницькій діяльності» КУпАП [6], нами встановлено, що переважна більшість правопорушень в економічній сфері є проступками у царині організації, здійснення, різних видів підприємницької діяльності, а також у процесі контролю державних органів за різними аспектами такої діяльності.

Тобто нами вважається за можливе для глави 12 КУпАП здійснити ототожнення категорій «економічна діяльність» та «підприємництва». Адже, підприємництво (підприємницька діяльність) – це основний вид самостійної господарської діяльності, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, (підприємцями), від свого імені та на свій ризик на постійній основі. Ця діяльність направлена на досягнення визначеного результату (одержання прибутку) шляхом найефективнішого використання власних фінансових ресурсів економічно відокремленими суб'єктами ринкового господарства, які несуть повну матеріальну відповідальність за результати своєї діяльності і дотримуються правових норм (законодавства) [10, с. 36].

Отже, на підставі аналізу глави 12 КУпАП [6] та класифікації видів економічної діяльності за КВЕД-2005 та КВЕД-2010 [11], деталізуємо групи видів підприємницької діяльності, включивши до кожної з них найтиповіші випадки, де відбувається вчинення адміністративних проступків.

1. Торгівельна (оптова та роздрібна) діяльність: порушення правил торгівлі та надання послуг працівниками торгівлі, громадського харчування та сфери послуг; порушення законодавства про захист прав споживачів; порушення встановлених законодавством вимог щодо заборони реклами та спонсорства тютюнових виробів тощо.

2. Фінансова діяльність: порушення порядку оприлюднення фінансової звітності або консолідованої фінансової звітності; порушення законодавства з фінансових питань; несвоєчасне здавання виторгу; порушення бюджетного законодавства тощо.

3. Банківська діяльність: порушення банківського законодавства, законодавства у сфері державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг, валютного законодавства, законодавства, яке регулює переказ коштів в Україні, нормативно-правових актів Національного банку України або здійснення ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку тощо.

4. Оподаткування: порушення порядку ведення податкового обліку; неподання або несвоєчасне подання платіжних доручень на перерахування належних до сплати податків та зборів (обов'язкових платежів); невиконання законних вимог посадових осіб податкових органів; порушення порядку утримання та перерахування податку на доходи фізичних осіб і подання відомостей про виплачені доходи; порушення порядку подання декларації про доходи та ведення обліку доходів і витрат.

5. Діяльність на ринку цінних паперів: приховування інформації про діяльність емітента; ненадання документів, надання яких передбачено законодавством про депозитарну систему України; порушення порядку внесення змін до системи депозитарного обліку цінних паперів; порушення умов видачі векселів тощо.

6. Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування: порушення законодавства у сфері надання адміністративних послуг; порушення порядку державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень; незаконні вимоги до документа, що подається суб'єктом господарювання до органу державної влади або органу місцевого самоврядування тощо.

7. Загальнообов'язкове соціальне страхування: порушення законодавства про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування і загальнообов'язкове державне пенсійне страхування; порушення законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: 1) на випадок безробіття; 2) від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; 3) у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності тощо.

8. Господарсько-виробнича діяльність: порушення порядку провадження господарської діяльності; недобросовісна конкуренція; приховування стійкої фінансової неспроможності; зайняття забороненими видами господарської діяльності; порушення порядку припинення юридичної особи; протидія тимчасовій адміністрації або ліквідації банку; порушення порядку зайняття діяльністю з надання фінансових послуг; порушення законодавства щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом;

порушення вимог законодавства про дозвільну систему у сфері господарської діяльності; порушення законодавства про державну реєстрацію; порушення законодавства у сфері ліцензування видів господарської діяльності; незаконні дії у разі банкрутства та фіктивне банкрутство [6].

Враховуючи запропоновано вище дослідження видів адміністративних проступків у сфері економічної діяльності та характеристики кожної з груп, на нашу думку, є доцільним запропонувати нову редакцію глави 12 «Адміністративні правопорушення в галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, в галузі фінансів і підприємницькій діяльності» КУпАП, сформулювавши її назву «Адміністративні проступки у сфері організації та здійснення підприємницької діяльності». Дана назва, на нашу думку, більше відповідає сучасному контексту реалізації та суб'єктивному складу економічних відносин в Україні.

Висновки. Здійснене авторським колективом дослідження необхідно підсумувати таким чином. У першу чергу, слід зазначити, що реформування правової системи в Україні здійснюється надзвичайно повільно, оскільки цей процес обтяжений постійно політичним компонентом. У сучасній європейсько орієнтованій національній системі нормативно-правового регулювання економічних відносин необхідно застосовувати методи як державного переконання так і адміністративного примусу до порушників норм чинного законодавства. Саме тому, наразі Україні, як країні, яка при допомозі та підтримці всього демократичного світу героїчно та достойно протистоїть збройній агресії країни-представника тоталітарного політичного режиму з закидами на імперські амбіції, повинна не знижувати темпів роботи щодо участі в світових інтеграційних процесах та стратегії подальшого демократичного суспільного розвитку шляхом забезпечення боротьби з тінізацією економіки, що є одним із найголовніших напрямків діяльності державних органів, передусім шляхом запровадження необхідних сучасних механізмів нормативно-правового регулювання підприємницьких відносин як основної рушійної сили формування і розвитку національної економіки нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: У двох томах: Том 1. Загальна частина. Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). К.: Юридична думка, 2004. 584 с.
2. Адміністративне право України: підручник; за ред. Ю.П. Битяка. Х.: Право, 2010. 624 с.
3. Адміністративне право України: підручник; за ред. Т.О. Коломоєць. К.: Істина, 2012. 528 с.
4. Кругул Ю.І., Банк Р.О., Мушенюк В.В., Радченко О.Ю. та ін. Юридична відповідальність у підприємстві: навч. посіб. К.: КНТЕУ, 2017. 316 с.
5. Шульженко Ф.П., Невмержицький Є.В. Юридична відповідальність за правопорушення у сфері економіки: навч. Посібник. К.:КНЕУ, 2003. 171 с.
6. Галуцько В., Діхтієвський П., Кузьменко О. та ін. Адміністративне право України. Повний курс: підручник; за ред. В. Галуцько, О. Правоторової. Вид. 4-те. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 656 с.
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради України* 1984. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
8. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення адміністративної відповідальності за незаконну торгівлю паливом: Закон України 06.10.2022. 2657-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-20#n2>
9. Мушенюк В. В. Фінансово-правові засади державної аграрної політики України: монографія; за заг. ред. д.ю.н., професора, заслуженого юриста України В. І. Курила. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 371 с.
10. Щербина В.С. Господарське право: підруч.. К.: Юрінком Інтер, 2006. 656 с.
11. Сервіс для визначення кодів видів економічної діяльності за КВЕД-2005 та КВЕД-2010. URL: http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/kv10_i.html

